

Resum

Les fronteres, l'orografia i la idiosincràsia jurídica d'Andorra han estat condicionants en alguns moments de la història perquè el país es convertís en territori de refugi i protecció. Un altre element consubstancial ha estat el manteniment de l'equilibri entre ambdós Coprínceps i el Consell General, a causa de la neutralitat històrica envers Espanya i França, ja que qualsevol actuació d'una banda o l'altra podia fer trontollar el sistema institucional. La historiografia andorrana durant el segle xx s'ha centrat principalment en la Guerra Civil Espanyola i la Segona Guerra Mundial com els conflictes que van provocar els impulsos més grans del creixement econòmic i demogràfic del país. En contraposició, el període de la Primera Guerra Mundial no ha estat motiu d'un estudi sistemàtic, sinó que es limita a treballs puntuals de síntesi. Per aquesta raó, la finalitat d'aquest treball és fer una aproximació a les repercussions causades pel conflicte bèl·lic al país des d'un plantejament global.

Introducció

Per contextualitzar el conflicte cal retrocedir fins al Congrés de Viena (1815), a través del qual es van restablir les fronteres europees després de la derrota de Napoleó. La conferència va ser concebuda com un intent de protegir certs privilegis de les monarquies de l'antic règim a causa de l'expansió de les idees liberals des de la Revolució Francesa (1789). El continent europeu quedarà dividit en grans territoris que amagaran realitats molt diferents i, per aquesta raó, sorgiran reivindicacions nacionalistes molt dispars i friccions per qüestions territorials.

El desencadenant final serà l'assassinat de l'hereu de la corona de l'imperi austrohongarès el 28 de juny de 1914 a Sarajevo (Bòsnia). La guerra es va declarar el 28 de juliol i les aliances

Joan Lluís Ayala i Díaz

Historiador i màster universitari en Mètodes i Tècniques Avançades d'Investigació Històrica, de la UNED, responsable de l'Arxiu Comunal d'Andorra la Vella, i professor-tutor d'història al Centre Associat de la UNED a la Seu d'Urgell

Joan Lluís Ayala i Díaz

Aproximació a la repercussió de la Primera Guerra Mundial al Principat d'Andorra

principals van ser la Triple Aliança (Alemanya, Àustria-Hongria i Itàlia) i la Triple Entesa (França, Gran Bretanya i Rússia).

L'anomenada Gran Guerra (1914-1918) va ser el primer conflicte d'abast mundial que, a banda de sembrar mort i destrucció —especialment a Europa—, va comportar canvis en la concepció dels estats i de la política internacional.

La guerra i Andorra

En aquells moments, la sobirania d'Andorra requeria en ambdós Coprínceps —el Bisbe d'Urgell i el President de la República Francesa—, els quals tenien prerrogatives legislatives i en l'administració de la justícia. Així mateix, cal emfatitzar la neutralitat històrica envers Espanya i França com a element de supervivència. Pel que fa a la situació econòmica a l'últim terç del segle XIX i principis del XX, hi ha una certa crisi a causa del tancament de les fargues i la crisi del bestiar, fets que van obligar molts cabalers a emigrar. La població del país oscil·lava entre 4.500 i 5.000 habitants i la majoria era autòctona. Els pocs visitants es limitaven a excursionistes impulsats per l'afany de descobrir paisatges insòlits. Una fita destacada per sortir d'aquest aïllament tradicional va ser la construcció de la carretera entre la Seu d'Urgell i Andorra, que va ser inaugurada l'any 1913 pel Bisbe Benlloch. Cal destacar el conflicte que va sorgir a finals del segle XIX, en part causat per una sèrie de personatges estrangers que volien promoure el joc a través de la construcció de casinos i balnearis i que va derivar en la creació de bàndols. El conflicte es resolrà a través del Tractat del pont dels Escalls (1881), en què s'imposava el criteri dels Coprínceps per mantenir l'estatus del país davant els qui volien canvis.

La guerra es declara oficialment el 28 de juliol de 1914 i el país viu —teòricament— aliè a les implicacions de les grans nacions. El camp de batalla es trobava allunyat del Principat d'Andorra, però les repercussions a Andorra estaran condicionades en gran part per la posició d'ambdós veïns. França va ser una de les potències més actives en el conflicte i Espanya es va declarar oficialment com a Estat neutral. A aquest darrer se li ha atribuït un rol de subministrador de matèries primeres als contendents, que suposadament va beneficiar la seva economia.

El Consell General no esmenta el conflicte de manera explícita —ni a l'inici ni en el transcurs de la contesa— als llibres d'actes,

ni tampoc ho fan els Comuns. Probablement la llunyania del camp de batalla afavoria que no es percebés com d'incidència directa, malgrat que segurament eren coneixedors del que succeïa. El que sí que ho fa és l'Ajuntament de la Seu d'Urgell, el 27 d'agost de 1914, que va transmetre un telegrama al Consell de Ministres demanant la neutralitat espanyola.¹ Com a excepció d'informació directa hi ha una carta de Benet Mas (gerent de la Fonda Oros d'Encamp) i del Síndic Pere Font (eren familiars) que van enviar al President nord-americà, en què posen de manifest la neutralitat d'ambdós països i la solidaritat d'Andorra amb belgues i francesos. En aquest sentit, la comunicació incloïa un oferiment de donació de tabac i de mantes de llana.² Un altre element destacat és que no es van fer els actes de celebració de la festa de Meritxell l'any 1914, malgrat que era una data rellevant en ser el primer any de la canonització de la Verge, i es va atribuir a la guerra.³

A l'inici de la contesa les relacions entre els representants dels Coprínceps eren cordials, malgrat que la correspondència entre el Veguer Francès, Charles Romeu, i el seu Delegat Permanent⁴ mostra valoracions més enllà de les posicions oficials. Les autoritats franceses van focalitzar el control fronterer en desertors i evadits, tot i que el contraban també va ser motiu d'interès. A la frontera hispanoandorrana el control prioritari era sobre el pas de mercaderies i es delegava als carabiners per la banda espanyola. Així mateix, Andorra va demanar tenir un inspector propi de duanes i el Consell General va demanar al Govern espanyol —mitjançant la intercessió del Bisbe— que l'Administració de duanes s'establís a la Farga de Moles.⁵ Una de les seves funcions seria el cobrament d'un impost d'entrada a Andorra.

L'activa participació de França en la guerra feia preveure un increment dels moviments de persones a la frontera per desercions —amb la crida dels seus ciutadans a files— o episodis de contraban, tenint en consideració la constitució muntanyenca de la frontera. En el cas d'Espanya, en haver-se declarat neutral, a priori no hi havia d'haver el component de la deserció. No obstant això, podia ser receptora de desertors i havia de fer atenció a les possibles conseqüències diplomàtiques pel fet d'albergar-ne. Les autoritats franceses, conscients dels passos pirinencs, van intensificar el control fronterer sense que hi hagués un tancament sistemàtic de fronteres. Però, paradoxalment, els primers detectats a les

1- ACAU. Llibre d'actes de l'Ajuntament de la Seu d'Urgell, 27 d'agost de 1914.

2- LACUEVA CANUT, L. *Els pioners de l'hoteleria andorrana del segle XVI al segle XX*. Andorra: 2001, p. 54.

3- *La Vanguardia*, 27 d'agost de 1914.

4- El càrrec de delegat permanent del copríncep episcopal es va crear el 25 de juliol de 1881 i el del copríncep francès, el 3 de juny de 1882, aquest darrer lligat al del prefecte dels Pirineus Orientals, resident a Perpinyà. Originàriament, Andorra depenia del prefecte de l'Arieja, però va passar a dependre del prefecte dels Pirineus Orientals.

5- Arxiu del Consell General. Llibre d'actes. Consell de Sant Andreu del 22 de novembre de 1915.

muntanyes andorranes van ser ciutadans alemanys el setembre de 1914.⁶ Aquest fet servirà de pretext per incrementar la vigilància i la necessitat de controls serà insistentment assenyalada pel Prefecte de l'Arieja, que, a banda dels controls, va demanar un lloc permanent de vigilància a l'Ospitalet.

Un altre element suplementari serà que, l'any 1915, el control anirà lligat a l'obligació de verificar la documentació, perquè una disposició francesa obligava a estar en possessió d'un passaport amb una fotografia vigent. Aquest fet evidenciarà la singularitat jurídica d'Andorra, ja que el desconeixement provocava que els guàrdies no sabessin com actuar amb els ciutadans andorrans que volien travessar la frontera. El 17 de maig de 1915 el Consell General va informar els Comuns d'aquestes disposicions⁷ i el Veguer Francès les va comunicar al Delegat Permanent i al seu homòleg episcopal, Josep de Riba, a principis de juny,⁸ afegint que la disposició afectaria els andorrans que entressin des d'Andorra per la frontera de França com si ho feien a través de la frontera franco-espanyola. La reivindicació del Prefecte de l'Arieja sobre la necessitat de més vigilància fronterera no es va aturar durant l'any 1916 i va recórrer a instàncies superiors –al Ministre d'Interior francès l'1 d'abril de 1916–,⁹ a les quals advertia que no podia assegurar la guàrdia de la frontera si no es creava un lloc fix de vigilància. Argumentava que per Andorra passaven els estrangers provinents d'Espanya, que envoltaven la Guingueta d'Ix perquè les mesures eren insuficients, atès que ni gendarmes ni duaners no se'n podien encarregar i calia un cos especial. També deixa entreveure que el fet de no disposar Andorra d'un passaport homologat podia servir com a argument per passar sense control.¹⁰ En aquest sentit, desconeixem els motius pels quals pressionava amb tanta insistència, si ho feia realment pel nombre de persones i per la causa –desertors o contrabandistes— o per qüestions ideològiques, ja que no aporta xifres concretes al respecte. Així mateix, també sobta que no faci esment del Veguer Francès en aquestes comunicacions, ja que era el representant del Copríncep Francès en territori andorrà.

Pel que fa al nombre de desertors, ens remetem a l'estudi del professor Miquel Ruquet¹¹ en què descriu que hi havia pocs desertors francesos a Andorra, ja que a l'Arieja, almenys a la part central, n'hi havia molt pocs. Però, malgrat el nombre reduït, el Veguer Francès va fer un pas més enllà i, a banda del

6- ANA_ADA, 5M127, núm. 188-189.

7- Arxiu del Consell General. Llibre d'actes del Consell General. Sessió de Sancogesma o Consell de les ordenacions, 17 de maig de 1915.

8- ADN_Esborrany de la correspondència del Veguer Francès, 5 i 9 de juny de 1915.

9- ANA_ADA,S/N, 1 d'abril de 1916.

10- *Ibidem*.

11- RUQUET, M. "Deserció i insubmissió a la frontera dels Pirineus durant la Primera Guerra Mundial", a *Andorra, país de pas i de refugi. Papers de recerca històrica*, núm. 8. Andorra: Societat Andorrana de Ciències, 2016, p. 49-54.

control fronterer, va incentivar que els controls tinguessin lloc dins del mateix territori andorrà. Per això es va comunicar amb el Veguer episcopal (3 de febrer de 1916), per transmetre-li que calia regular la situació dels estrangers que es refugiaven a Andorra, tant en albergs com en hostals.¹² La solució seria crear un registre obligatori per als hostalers, que estarien obligats a enviar la informació dels hostatjats als respectius Còsols de les Parròquies. L'11 de setembre de 1916, el Ministre d'Afers Exteriors francès va signar el projecte de decret relatiu a l'arrest dels desertors i la part episcopal el va ratificar, i va entrar en vigor a principis d'octubre. Es decretava que tot ciutadà francès declarat desertor que es trobés a Andorra seria detingut, expulsat del país i entregat a les autoritats franceses.

Durant els dos anys posteriors —1916-1918— la pressió pel control intern va ser promoguda principalment pel Veguer Francès i l'externa va seguir essent exercida sobretot pel Prefecte de l'Arieja, que va seguir insistint fins a les acaballes de la guerra. Però, malgrat que els casos de desertors es reduïssin, un succés d'evadits l'any 1917 seria la causa i el desencadenant d'un punt d'inflexió en les seves relacions. El malestar correspondria bàsicament a Romeu, ja que durant el conflicte s'estava adonant de la més gran incidència episcopal,¹³ i aquest fet representaria la justificació final dels seus pensaments.

El fet és que sis ciutadans turcs es van escapar d'un camp de concentració a Besiers i, al seu pas per Andorra —l'agost de 1917—, després de travessar diverses Parròquies van arribar a Escaldes, on els van detenir i els van demanar la documentació. Els turcs es van negar a lliurar-la, van oposar resistència i van emprendre la fugida. En la fuga, un veí va disparar-los i va ferir-ne un; però, després del tret, tres dels sis fugitius van aconseguir escapar i van anar en direcció a Espanya. Van ser capturats i detinguts a Andorra la Vella pel Batlle Francès, on van ser interrogats. El Veguer Episcopal, 48 hores després, va decidir alliberar-los.¹⁴

Aquest serà el detonant de l'enuig de Romeu, que ho va considerar una ofensa a la cosobirania i va demanar explicacions al Veguer Riba. La justificació d'aquest darrer es va fonamentar en el fet que considerava el país neutral (òbviament es referia al conflicte), però aquest argument no va convèncer Romeu. D'aquesta manera, ja no va dubtar de la

12- ADN_Esborrany de la correspondència del Veguer Francès, 3-2-1916.

13- Els altres factors de fricció s'esmenten en aquest treball.

14- ADN_Esborrany de la correspondència del Veguer Francès Charles Romeu, *op. cit.*, 7 de setembre de 1917.

influència més gran de la Mitra i fins i tot va considerar que s'estava generant un cert esperit "autonomista" que posava en perill la neutralitat. A partir d'aquest moment serà més vehement en les relacions entre ambdós institucions, actitud que durarà fins a l'acabament de la guerra i la marxa del Bisbe Benlloch.

Els passaports

A causa de la guerra i els controls fronterers corresponents, la tinença de passaport es va convertir en un requisit indispensable. La dificultat per a Andorra la causaven la seva singularitat jurídica i la complexitat del seu reconeixement. Però, malgrat això, el Consell General va emetre passaports als andorrans. Per als que estaven emigrats a França els tramitava el consolat francès mitjançant salconduits. Les reticències del Veguer Francès eren especialment pels ciutadans d'origen andorrà que al·legaven la condició de nacionals andorrans i demanaven els passaports per tal de no ser cridats a files. En aquest sentit, durant tot el conflicte sorgiran problemes, i fins i tot a les acaballes de la guerra (1 de setembre de 1918) el Veguer Francès va informar el Delegat Permanent, en resposta a una carta seva, que li resultava difícil fer observacions a l'hora de prendre mesures eficaces contra l'expedició de passaports andorrans per part de Sindicatura, que arriba a considerar com un abús (10-10-1918) malgrat que no els considerava passaports perquè, per a França, Andorra no pot considerar-se un país estranger.¹⁵

Però la via més sorprenent va ser mitjançant les demandes i consultes que alguns andorrans van fer als consolats espanyols a França. Es van fer a través del cònsol general de l'Ambaixada espanyola a París l'any 1916, que demana al Ministre d'Estat espanyol "si los súbditos de la República de Andorra están representados en el extranjero por los cónsules de España y si por lo tanto corresponde a éstos facilitar pasaportes", així com si les naturalitzacions estan reconegudes per la resta de nacions, ja que ha rebut consultes d'altres consolats als quals s'haurien adreçat ciutadans andorrans.¹⁶ Podria ser que una de les causes per les quals els andorrans que residien a França recorrien a les vies diplomàtiques espanyoles fos la por de ser reclutats per les autoritats franceses, i per això buscaven una altra via. De tot això, resulta evident el desconeixement a l'exterior sobre la realitat andorrana. Sobre aquest darrer punt

15- ADN_Esborrany de la correspondència del Veguer Francès Charles Romeu.

16- AMAEE. H.2302.

el Ministre va demanar informació al Bisbe (25-01-1916), i aquest li va respondre dient que no hi havia res establert tot i que els andorrans solien acollir-se al consolat francès. D'aquesta manera, es van entregar cèdules a alguns ciutadans andorrans amb el simple argument que si França ho feia, Espanya també ho podia fer, però sense discernir la figura del Copríncep Francès.

Grip i frontera

A les darreries del conflicte va fer acte de presència la pandèmia anomenada grip espanyola,¹⁷ que va causar milions de morts al món. Per aquesta causa el Consell General va decidir tancar la frontera francesa a finals de setembre de 1918 i va prendre mesures per evitar la propagació de la malaltia. El Veguer Francès, malgrat comprendre el criteri sanitari, desaprovava la mesura perquè per a ell el Consell General s'havia extralimitat en la seva presa de decisions i, per aquesta raó, el 17 d'octubre de 1918 va escriure al Prefecte i li va dir que no hi havia el consentiment del Copríncep Francès i que calia reprovar-ho. Altrament, alguna font indica que probablement també es va tancar la frontera espanyola. En tot cas, consta que la reobertura es va fer el 25 d'octubre de 1918. L'element polític destacat d'aquest afer és que novament qualsevol presa de decisió important del parlament andorrà estava limitada i condicionada.

El Bisbe Benlloch

Joan Benlloch i Vivó, originari de València, va dirigir la diòcesi entre 1906 i 1918, per la qual cosa va estar-hi coincidint amb el període de la guerra. Entre les seves fites s'hi troba la culminació de la construcció de la carretera entre la Seu d'Urgell i Andorra l'any 1913. Aquest fet serà transcendent, atès que d'aquesta manera es facilitarien les comunicacions amb Espanya, factor que provocaria canvis en les relacions comercials respecte al tradicional equilibri entre Espanya i França. En un inici emfatitza la religiositat d'Andorra amb el catolicisme i constata les bones relacions que es mantenen amb França. El rol del Bisbe va ser molt important a causa principalment dels seus contactes amb el Govern espanyol en un moment en què l'abastiment de matèries primeres era molt necessari. Espanya i Andorra van segellar les seves relacions durant aquest període perquè, a banda dels contactes i la

17- Podeu ampliar la informació a "La incidencia de la gripe española en el Principado de Andorra". *Nuevos Pirineos. Revista de la Consejería de Educación en Andorra*, núm. 2, 2020.

mediació, la influència espanyola també estava relacionada amb l'elecció del Bisbe, ja que, segons el concordat amb el Vaticà, el Govern espanyol tenia dret a presentar candidats a aquest càrrec.

La importació de comestibles

Les dificultats per al cultiu a causa de la climatologia i l'orografia andorranes provocaven la necessitat d'abastir-se de productes de primera necessitat a l'exterior. Les comunicacions eren difícils, tot i que la carretera entre la Seu d'Urgell i Andorra (1913) va facilitar el trànsit per la frontera hispanoandorrana. A més a més, cal tenir present que les importacions derivaven dels pactes que podien fer-se amb Espanya o França i que podien incloure les exempcions de gravàmens. Per aquesta raó, les autoritats andorranes es van veure impulsades a acudir a Benlloch perquè fes d'intermediari. El Veguer Francès estava assabentat d'aquests moviments (1914) i inicialment els validava, ja que era conscient dels inconvenients per importar via França. Les dificultats de les negociacions radicaven en la prohibició d'Espanya d'exportar per assegurar-se el proveïment intern. Aquestes limitacions van provocar que les autoritats andorranes implementessin controls per evitar l'especulació. Es va enviar un inspector a la frontera hispanoandorrana perquè supervisés les càrregues de les importacions i sancionés els abusos. El Consell General també va incidir en el control de pesos i la qualitat de les mercaderies.¹⁸ Per tant, se'n desprèn que existia una carència real de productes, sobretot a l'hivern.

Els dots diplomàtics de Benlloch consistiran a justificar l'excepció per a Andorra i fer entendre la situació jurídica. L'agost de 1914 es va desplaçar a Madrid per tractar aquesta qüestió amb el Govern, i aquestes trobades es van reflectir en alguns rotatius espanyols, en què fins i tot s'esmenta que va suplicar.¹⁹ A mesura que avançava la guerra la necessitat s'incrementava i Benlloch escrivia directament als Ministres espanyols, com la carta que va enviar al Ministre d'Estat el 26 d'abril de 1916, en què li demana també l'exempció d'impostos. Apel·lava a la necessitat dels andorrans i explicava que, per les reduïdes dimensions del país, aquestes mesures no afectarien gens Espanya. Per aconseguir-ho es va atrevir a argumentar una suposada acció d'espanyolització al país, que

18- Arxiu del Consell General, Llibre d'actes del Consell General, 21 de desembre de 1914.

19- Diari ABC, 12 d'agost de 1914.

tot indica que era una tàctica per aconseguir productes.²⁰ Les gestions seguiran durant els anys 1917 i 1918.

Aquestes accions van fer que en el mateix Consell General es creessin sectors de suport a Benlloch. Això el va ajudar amb alguna qüestió sensible, com la de les concessions dels recursos naturals. Aquest assumpte s'arrossegava des de feia dècades i s'hi va sumar el malestar de Romeu. De fet, els primers concessionaris eren francesos; però, probablement gràcies a la influència del Bisbe, el 1916 el Consell General va crear una comissió sota l'auspici del Copríncep Episcopal per gestionar les qüestions relacionades amb l'explotació de l'aigua, els recursos miners, les aigües termals i l'arrendament del servei postal.²¹ La Mitra defensava uns concessionaris i els francesos uns altres, i per això es poden intuir diferents sensibilitats. La força del Bisbe es plasma en el fet que el mateix Veguer Episcopal va arribar a exercir de secretari del Consell General.

La comissió sobre les concessions va comportar el recel de França i Romeu va comunicar-se amb Riba reafirmant-li la disparitat de criteris. Tenia por perquè considerava que si Andorra deixava de ser un país agrícola i es convertia en industrial les reivindicacions estrangeres no trigarien a arribar. Això podria provocar un canvi de mentalitat dels habitants i posaria en risc el sistema tradicional de Copríncipat. El problema de les concessions va finalitzar amb l'acord per part dels dos Coprínceps el 1919, una vegada acabada la guerra.²²

El canvi de tendència estaria consumat i Romeu, que era un funcionari de l'Estat francès molt meticulós i que detallava molt les seves comunicacions amb el Delegat, resumeix el 8 de desembre de 1917, en tres punts, el perquè de la situació:²³

- La influència del Bisbe a causa de la construcció de la carretera i les concessions.
- La situació econòmica d'Andorra, que havia provocat que es convertís en exclusivament tributària d'Espanya.
- La influència del Veguer Riba, que va arribar a exercir de secretari del Consell General.

Però la figura de Benlloch no passava inadvertida i per aquesta raó va ser nomenat Arquebisbe de Burgos el 21 de novembre 1918, proposat pel mateix Ministre de Gràcia i Justícia, el comte de Romanones.²⁴ D'aquesta manera Andorra perdia un aliàt; però, tot i així, va fer una darrera gestió per importar comestibles el desembre de 1918 per a l'any 1919, ja nomenat

20- AMAEE, H2303.

21- LLUELLES LARROSA, M. J.; COMAS D'ARGEMIR, D.; PUJADAS, J. J.; SÁEZ, X. *El segle XX: La modernització d'Andorra*. Andorra: Cambra de Comerç, Indústria i Serveis. Lleida: Pagès Editors. 2004. p. 30.

22- *Recopilació: ordinacions, decrets, acords, avisos, lleis, reglaments del M. I. Consell General, M. I. Govern, i jurisprudència de les M. I. Delegacions Permanents: 1866-1988*. Vol. III. Andorra: Govern d'Andorra, Conselleria de Serveis Públics, 1989.

23- ADN. *Esborrany de la correspondència del veguer francès*.

24- *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Urgel*. Any 63. Núm. 23, 4 de desembre de 1918.

Arquebisbe. Aquesta acció demostraria una simpatia real pel poble andorrà.

Societat i contraban

Pel que fa a la vida quotidiana —més enllà de les restriccions de la guerra—, atès que el trànsit de persones era reduït no va suposar canvis culturals o demogràfics considerables. No obstant això, es pot destacar que la inauguració de la carretera va afavorir la mobilitat amb la frontera espanyola, tot i ser un factor extern al conflicte. La situació de les importacions va motivar que alguns mercaders estrangers s'establint a Sant Julià de Lòria,²⁵ per la qual cosa se suposa que hi havia més activitat comercial. D'aquesta manera es produeix un dels fenòmens propis dels llocs de frontera, és a dir, un intercanvi més gran de productes, que converteix aquests llocs en un focus de trànsit. Les limitacions de comestibles forçaran el Consell General, per evitar l'especulació, a prendre mesures de control per assegurar-se que els subministraments eren per a consum propi i així poder controlar-ne els preus.²⁶

Des de la vessant institucional andorrana no hi ha detectades al·lusions directes al conflicte i, per tant, tampoc posicions ideològiques. Tampoc hi hauria una implicació de la societat i, per aquesta raó, al Veguer Romeu li pesa que no hi hagi voluntaris andorrans a l'exèrcit de França. En aquest sentit, els andorrans que s'havien allistat a les files de l'exèrcit francès ho van fer condicionats per la seva residència francesa.²⁷ Des de la vessant cultural es pot destacar l'intent de creació d'un periòdic andorrà, *Les Valls d'Andorra*, lligat a les idees de Fiske Warren a través del representant del georgisme a Andorra, Josep Alemany.

Probablement el contraban de tabac es va incrementar durant la guerra. Les dades que sobresurten fan referència a l'oferiment de tabac per part d'una fàbrica andorrana als militars francesos, que podia ser una estratègia per minimitzar els controls francesos i podia estar relacionada amb la carta redactada pel Síndic al President dels Estats Units. Tabacalera Andorrana va oferir, a través de la intermediació del Veguer, mil quilos de forma gratuïta als soldats francesos combatents a la guerra²⁸ i, el 23 de juny de 1915, el Veguer va comunicar que el Delegat acceptava la donació. Tres anys després, el 20 de març de 1918, es va tornar a fer un nou oferiment, concretament de 30.000 kg, però en aquesta ocasió no hi va

25- ADN. *Esborrany de la correspondència del Veguer Francès*. 26- Arxiu del Consell General_Llibre d'actes del Consell, 26 de febrer de 1918.

27- MARTÍNEZ I FIOL, D.; ESCULIES, J. 12.000! *Els catalans a la Primera Guerra Mundial*. Badalona: Ara Llibres, 2014.

28- ADN_Esborrany de la correspondència del veguer francès Charles Romeu, op. cit., 26 d'abril de 1915.

haver una acceptació, si bé tampoc un refús explícit. Però, arran d'aquest oferiment, el 2 de juny de 1918, el Veguer va informar que s'havia constatat un increment del contraban de tabac i per aquesta raó es va elaborar un decret junt amb el Veguer Episcopal, per tenir-ne més control.²⁹

També va haver-hi disposicions restrictives pel que fa al pas i la compra de bestiar en territori francès, i per això els ramaders feien gestions per intentar minimitzar les restriccions imposades. En aquest sentit, un informe emès pel comissari especial de la Guingueta d'Ix afegeix al contraban una acusació de germanofília per part dels andorrans.³⁰ El Veguer no dona a crèdit a aquestes acusacions, ja que considera que els andorrans són uns negociants pel fet de viure en un lloc de frontera i no té en compte un altre tipus d'element. Altrament, s'ha de tenir present el contraban de bestiar, principalment de mules, sobre el qual Romeu esgrimeix que s'ha incrementat a causa del preu elevat que aconseguixen les mules franceses a Espanya i per la deprecació del franc. Entre 1915 i 1916 hi ha diverses reunions entre el Síndic, propietaris i la Prefectura de Foix. Les autoritzacions normalment anaven condicionades a una reimportació en un període de sis mesos i van sorgir rumors —desmentits per Romeu— que amb la intermediació d'Andorra es feia contraban entre la Cerdanya francesa i Espanya. El Consell General va intentar i va demanar a França que es pogués transitar lliurement, però no ho va aconseguir perquè, segons es va argumentar, aquest fet provocaria que el bestiar espanyol entrés a França a través d'Andorra.

Refugiats i passadors coincidien en els mateixos camins. Un informe elaborat pel destacament fronterer de Cervera de la Marenda tracta sobre la col·laboració existent entre desertors i contrabandistes per sortir de França i entrar a Andorra.³¹ Els contrabandistes passaven habitualment per Prada de Conflent —precisament el lloc de residència del Veguer Francès— i des d'allí es dirigien cap a Andorra. A l'informe s'hi indicaven tres possibles solucions per erradicar el contraban de tabac:

1. Que el Govern francès compri tot el tabac d'Andorra per erradicar el tràfic il·lícit i fer disminuir els contrabandistes.
2. Enviar a Andorra un adjunt del Veguer per controlar l'expedició de passaports, ja que l'emissió per part del Síndic General no ofereix garanties.
3. Reforçar la vigilància a la frontera.

29- ADN. *Esborrany de la correspondència del Veguer Francès.*

30- ADN. *Esborrany de la correspondència del Veguer Francès*, 11 de juliol de 1918.

31- ANA_ADA, 5M127 452.

Bibliografia

- ADELLACH BARÓ, B.; GANYET SOLÉ, R. *Estadístiques de les Valls d'Andorra fins a l'any 1976*. Andorra: Consell General, 1977.
- ARMENGOL VILA, L.; MAS RIBÓ, M.; MORELL, A. *El Consell General (1682-1979): recull cronològic dels patricis andorranos*. Consell General. Andorra. 1980.
- CANTURRI, P. *L'Andorra de Pere Canturri. Compilació de l'obra escrita*. Andorra: Andorra, 2014.
- FERNÁNDEZ GARCÍA, A. *Historia Contemporànea*. Barcelona: Vicens Vives, 1981.
- GUILLAMET I ANTÓN, J. *Nova aproximació a la història d'Andorra*. Sant Julià de Lòria: Institut d'Estudis Andorrans, 2009.
- LACUEVA CANUT, L. *Els pioners de l'hoteleria andorrana del segle XVI al segle XX*. Andorra: Ludmilla Lacueva Canut, 2001.
- LUELLES LARROSA, M. J.; COMAS D'ARGEMIR, D.; PUJADAS, J. J.; SÁEZ, X. *El segle XX: La modernització d'Andorra*. Andorra: Cambra de Comerç, Indústria i Serveis. Lleida: Pagès Editors, 2004.
- MARQUÉS OSTE, N. *Lleis i resolucions dels coprínceps i dels seus delegats: 1900-1979*. Andorra: Casal i Vall, 1980.
- MARTÍNEZ I FIOU, D.; ESCULIES, J. *12.000! Els catalans a la Primera Guerra Mundial*. Badalona: Ara Llibres, 2014.
- PARÍS TORRES, E. *Estudi sobre les institucions andorranes: organització política - administrativa: organització judicial*. Andorra: Consell General, 1980.

Conclusions

El camp de batalla era lluny del Principat d'Andorra i no es van produir moviments massius de persones pel territori. No obstant això, alguns moviments puntuals, així com el control de les fronteres o la importació de productes de primera necessitat, van crear certes divergències i problemàtiques relacionades amb el règim de Copríncipat. La percepció d'aquestes circumstàncies difereix si es considera des de la posició del Consell General o si es fa des del punt de vista de les estructures institucionals dels Coprínceps.

Els casos de desertors i refugiats són numèricament reduïts però rellevants des de la vessant institucional. La pressió francesa serà exercida per la vigilància de fronteres amb l'argument del control dels desertors i del contraban. En l'àmbit intern serà exercida pel Veguer Francès, Charles Romeu, que vetllarà per la seva institució. D'aquesta manera, va influir perquè es fessin controls interns dins del territori andorrà per tal de poder detenir desertors francesos. Va tenir friccions amb la part episcopal per considerar que certes decisions atemptaven contra l'estructura del Copríncipat i va intentar contrarestar la influència que prenia el Bisbe Benlloch. Així mateix, va reprovar decisions del Consell General, com el tancament de fronteres a causa de la grip espanyola, ja que considerava que no era competent per fer-ho.

El reforçament del control fronterer va derivar en situacions d'incertesa per les disposicions de l'obligació de disposar de passaport per travessar la frontera. El desconeixement del seu format per part dels agents de la duana va provocar que l'encaix jurídic del Principat quedés en evidència en aquest conflicte, en el qual el concepte de frontera s'emfatitza per l'increment dels controls. Les disposicions sobre passaports crearan dubtes per la manca de reconeixement i homologació i per la singularitat jurídica del Principat d'Andorra. D'aquesta manera, hi haurà diverses vies d'expedició de documentació a través de diverses institucions.

La necessitat d'importar comestibles per les carències de la guerra va convertir el Bisbe Benlloch en protagonista, ja que va canalitzar la necessitat de productes de primera necessitat i es va convertir en intermediari davant el Govern espanyol a causa dels seus contactes. Així mateix, la inauguració de la carretera entre la Seu d'Urgell i Andorra, que gairebé coincideix amb l'esclat de la guerra, afavorirà una obertura comercial més gran

vers la frontera espanyola. La figura del Bisbe es va reforçar davant el Consell General i va ser aprofitada també per a alguns assumptes com el de les concessions de recursos naturals. Això va provocar que la balança es decantés vers el Bisbe, i el Veguer Francès, conscient de la situació, va fer tot el possible per no perdre la influència francesa i mantenir l'equilibri dins l'estructura del copríncipat.

Pel que fa a la societat, en no haver-hi un gran trànsit de persones no es veuria alterada des d'un punt de vista cultural o demogràfic. Es podrien destacar els controls que van haver de fer els Comuns sobre els comestibles a causa de les limitacions per tal d'evitar l'especulació. En aquest sentit, es va constatar una activitat comercial més gran a Sant Julià de Lòria per la instal·lació de mercaders estrangers. Quant al contraban, s'intueix un increment del de tabac durant el conflicte. El contraban de bestiar va ser també motiu de diversos informes francesos i el pas de bestiar va ser objecte de demandes per part d'Andorra.

Durant la Primera Guerra Mundial, el Consell General pren algunes decisions com el tancament de la frontera o l'emissió de passaports com a ens sobirà, però no podrà avançar a causa del sistema de Copríncipat. Aquest règim no encaixa amb el model de concepte d'Estat o Nació que es va desenvolupant arreu d'Europa i no és comprès per les autoritats espanyoles, les quals no saben quin tractament s'hi ha d'aplicar, ni per les franceses, malgrat el seu rol dins el Copríncipat.

El Consell General va haver d'actuar en aquest escenari buscant el rèdit, però al mateix temps amb la tasca de mantenir el tradicional equilibri històric, i es va veure obligat a contenir les diverses tendències que es creaven dins del mateix Consell, sobretot per les simpaties generades pel Bisbe. La Gran Guerra va afavorir que es prenguessin decisions que podien ser considerades com a tímides reivindicacions de sobirania. Aquestes decisions toparan amb l'estructura del Copríncipat i no seran definitivament superades fins a l'aprovació de la Constitució l'any 1993, quan la sobirania es traspasa de manera oficial al poble andorrà.

RECOPIACIÓ: ordinacions, decrets, acords, avisos, lleis, reglaments del M.I. Consell General, M. I. Govern i jurisprudència de les M. I. Delegacions Permanents: 1866-1988. Vol. III. Andorra: Govern d'Andorra, Conselleria de Serveis Públics, 1989.

ROBINAT ELIAS, J. *Estudio de una peculiar figura jurídica: el Obispo de Urgel Copríncipe de Andorra.* Santiago de Compostela: Universidad, Servicio de Publicaciones e Intercambio Científico, 1991.

ROSSELL SERRA, R. *Vivències meritxel·lianes compartides: 90 anys de la Coronació canònica de la Mare de Déu de Meritxell (1921-2011).* Canillo: AINA, 2011.

RUQUET, M. "Deserció i insubmissió a la frontera dels Pirineus durant la Primera Guerra Mundial" a *Andorra, país de pas i de refugi. Papers de Recerca Històrica.* Andorra: Societat Andorrana de Ciències (SAC), 2016.

"Els andorranos, l'administració de l'Arieja i la Primera Guerra Mundial" a *Papers de Recerca Històrica*, núm. 5. Andorra: Societat Andorrana de Ciències (SAC), 2008.

VILA I TRIADÚ, J. *100 años de la carretera La Seu d'Urgell Andorra la Vella: 1913-2013.* Andorra: Govern d'Andorra; Madrid: Gobierno de España, 2013.

Arxius

ACAU_Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell

ADA_Arxius Departamentals de l'Arieja

ADN_Archives Diplomàtiques de Nantes

ANA_Arxiu Nacional d'Andorra

AMAE. Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores de España